

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНЯТ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти
другого року навчання 11-291 М групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Спеціальна освіта
Пономаренко Анастасія Олегівна
Керівник: к.психол.н., доцентка
Ляшко В.В.
Рецензент: директорка
Херсонського ясла-садка № 37
компенсуючого типу Херсонської
міської ради Аббасова Т.О.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Проблема розвитку комунікації у дітей з порушеннями інтелекту у психолого-педагогічній літературі	6
1.1 Аналіз проблеми взаємозумовленості мовних і комунікативних умінь у дітей з інтелектуальними порушеннями.....	7
1.2. Розвиток комунікативних здібностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	17
1.3. Специфіка формування комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників в умовах ЗДО.....	20
РОЗДІЛ 2. Експериментальне вивчення рівня комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з інтелектуальними порушеннями	25
2.1. Методика дослідження рівня комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	25
2.2. Результати констатуючого дослідження та їх аналіз.....	31
РОЗДІЛ 3. Ігрові технології формування комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з інтелектуальними порушеннями	39
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	57
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності.....	57

ВСТУП

Людина, будучи істотою соціальною, з перших місяців життя відчуває потребу в спілкуванні з іншими людьми, яка постійно розвивається - від потреби в емоційному контакті до глибокого особистісного спілкування та співпраці.

Спілкування, будучи складною і багатогранною діяльністю, вимагає специфічних знань і умінь, які людина опановує в процесі засвоєння соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Високий рівень комунікативності виступає запорукою успішної адаптації людини в будь-якому соціальному середовищі, що визначає практичну значимість формування комунікативних навичок з самого раннього дитинства [6].

В умовах сучасного соціуму комунікативні вміння і готовність до соціальної взаємодії є запорукою успішної соціалізації осіб з обмеженими можливостями. Процес формування навичок спілкування у дітей з порушеннями інтелекту є необхідною умовою розвитку їх особистості [6].

Актуальність вивчення комунікативних умінь дітей з порушеннями інтелекту обумовлена стійкою тенденцією до зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами, і збільшенням числа дітей з інтелектуальними порушеннями, які потребують психологічної допомоги для розвитку своїх комунікативно-мовленнєвих умінь [3].

Більшість сучасних авторів Бгажнокова І.М., Забрамна С.Д., Лебединська К.С., Мастюкова Е.М., Маллер А.Р., Петрова В.Г., Певзнер М.С., Рубінштейн С.Я., Стребелева Е.А., Шіпіцин Л.М. та ін.), вказують на те, що навчання і виховання в спеціальному освітньому закладі носить корекційно-розвиваючу спрямованість, що обумовлено недоліками психофізичного розвитку дитини.

Сучасні дослідження в області психолінгвістичної і логопедичної науки довели, що для ефективності виховання необхідно формування у

дитини позитивного ставлення до діяльності через механізм взаємовідносин - спілкування. Питання спілкування достатньо освітлені в психолого-педагогічних дослідженнях, але, тим не менш, недостатньо відображають всієї складності даної проблеми, зокрема особливості спілкування дошкільників з порушеннями інтелекту [13]. Дана обставина обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами : дослідження кваліфікаційної роботи виконані відповідно до напряму науково-дослідної роботи кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» № 0119U101727 від 22.11.2019 р.

Мета дослідження: визначити особливості розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з інтелектуальними порушеннями, зробити їх діагностику.

Відповідно до мети були виділені наступні завдання:

1. Вивчити і проаналізувати теоретичні дослідження по проблемі розвитку комунікативних компетентностей у дошкільників з порушеннями інтелекту.
2. Розкрити особливості розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з порушеннями інтелекту.
3. Провести констатувальний експеримент щодо розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дітей з порушеннями інтелекту в умовах ЗДО.
4. Скласти систему корекційної роботи з формування та розвитку комунікативних компетентностей у вихованців ЗДО.

Об'єкт дослідження: процес розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з порушеннями інтелекту.

Предмет дослідження: особливості розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з порушенням інтелекту .

Методи дослідження: вивчення шкільної документації; аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури з проблеми дослідження; метод бесіди; метод спостереження; методика виявлення рівня володіння основами мовного етикету; методики спрямовані на виявлення активного словника і граматичних засобів, методичні рекомендації Дибіної О.В.

Наукова новизна одержаних результатів: визначені теоретичні уявлення про стан комунікативних компетентностей дошкільнят з інтелектуальними порушеннями; описано показники і рівні сформованості комунікативних компетентностей дітей даної групи, визначені особливості комунікативних компетентностей дошкільників з порушеннями інтелекту і напрямки корекційно-педагогічної роботи по їх формуванню.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали можуть бути використані в подальших дослідженнях, у створенні навчально-методичних посібників для дошкільних (спеціальних) освітніх установ, в обґрунтуванні змісту робочих програм, в плануванні спецкурсів, практикумів, дисциплін за вибором, в організації педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження відбувалася на засіданні педагогічної ради Херсонського закладу дошкільної освіти № 34 комбінованого типу Херсонської міської ради у 2021 р.

Публікації: результати дослідження дипломного проекту опубліковано у збірнику наукових праць «Магістерські студії» Херсонського державного університету у 2021 р.

Структура роботи: кваліфікаційна робота викладена на 57 сторінках друкованого тексту, з них 52 – основного. Складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (54 назви).

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Величезне значення для психічного та особистісного розвитку дитини має її спілкування з однолітками. Це доводять дослідження сучасних вчених в області дитячої психології Галігузова Л.М., Кравцової Е.Е., Коломинського Я.Л., Лісіна М.І., Ружської А.Г. та інших. У своїх дослідженнях дослідники довели, що спілкування з однолітками загострює потребу дитини в подальшому оволодінні нормами взаємовідносин між людьми.

У спілкуванні з дорослим дитина засвоює соціальний досвід, а, вступаючи в контакти з ровесниками, збагачує його, формує адекватне уявлення про себе, починає усвідомлювати себе суб'єктом соціальних відношень [21].

Аналіз наукової літератури показав різні підходи до визначення сутності комунікативних умінь у дітей. Під комунікативними вміннями розуміють особистісні якості, необхідні людині для повноцінної реалізації спілкування, які виявляються в комунікативних діях дітей і в умінні будувати свою поведінку відповідно до завдань спілкування, вимогам ситуації та особливостям співрозмовника [17].

Прийоми формування вербальних засобів комунікації представлені в контексті вивчення і розвитку комунікативно-мовленнєвих здібностей та компетентностей у дітей з порушеннями інтелекту у роботах Аксенова А.К., Воронкова В.В., Ільїна С.Ю., Ефіменкова Л.Н., Лалаєва Р.І., Петрова В.Г., Комарова С.В., Шишкова М.І. та інших. Виявлено недостатність діагностичних методик, спрямованих на виявлення рівня сформованості комунікативних умінь у дошкільнят з порушеннями інтелекту.

Відсутність умінь спілкуватися потенційно містить в собі небезпеку вимушеної самотності людини, це своєрідна психологічна безвихідь. У людини формується почуття неповноцінності, озлоблення, створює смугу «відчуження» між нею і оточуючими.

На думку Виготського Л.С., обмеженість уявлень про навколишній світ, слабкість мовленнєвих контактів, незрілість інтересів, зниження потреби в мовному спілкуванні є значущими фактори, що зумовлюють уповільний і аномальний розвиток комунікативних умінь дітей з порушеннями інтелекту [52].

Структура комунікативних умінь включає в себе велику кількість компонентів, але в роботах дослідників увага приділялася в основному вивчення мовного вміння. Психолого-педагогічними аспектами дослідження мови дітей з порушеннями інтелекту займалися Петрова В.Г., Певзнер М.С., А. Шлезінгер, М. Земан та інші. Відповідно до поглядів вітчизняних вчених Виготський Л.С., Запорожець А.В., Ельконін Д.Б. Леонт'єв А.Н., Мухіна В.С., Рузьська А.Г., Лісіна М.І., Рубінштейн С.Я., Смирнова Е.О., та ін. Спілкування виступає як одна з основних умов розвитку і формування особистості.

Вивчення комунікативних умінь дітей з порушенням інтелекту дозволяє грамотно побудувати процес навчання, виховання і розвитку, сприяє створенню передумов для успішної соціалізації та умов їх включеності в суспільні й міжособистісні відносини.

1.1. Аналіз проблеми взаємозумовленості мовних і комунікативних умінь у дітей з інтелектуальними порушеннями

Комунікативна функція мови сприяє розвитку контактності дитини, спільній грі з однолітками, що сприяє становленню адекватної поведінки, емоційно-вольової сфери та особистості дитини. Мова

опосередковує всі вищі психічні функції, зокрема сприяє розвитку когнітивної сфери [8].

Про важливість мовного розвитку дитини, про мову як спосіб спілкування, про розвиток її комунікативної функції говориться в роботах авторів: Бодалева А.А., Виготського Л.С., Леонтьєва А.А., Лісіної М.І. та інших.

Важливою складовою успішного процесу мовної комунікації є *комунікативна компетентність*, яка формується і актуалізується в умовах безпосередньої людської взаємодії [2].

Комунікативна компетентність включає комплекс знань умінь і навичок [2]:

- знання норм і правил спілкування (ділового, повсякденного, ритуального);
- високий рівень мовного розвитку;
- розуміння невербальної мови спілкування;
- вміння вступати в контакт з людьми різного соціального, вікового та професійного рівня;
- вміння вести себе адекватно ситуації, досягаючи поставлених цілей;
- вміння впливати на співрозмовника, переконуючи його в правоті своїх міркувань;
- здатність правильно оцінити людину як особистість;
- здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної особистості.

Сучасна соціально-педагогічна та корекційна практика спирається на психолого-педагогічні дослідження, які теоретично обґрунтовують сутність і значимість комунікативних умінь і навичок у розвитку дитини. Основу багатьох досліджень становить концепція діяльності, розроблена Давидовим В.В., Запорожцем А.В., Леонтьєвим А.Н., Ельконіним Д.Б..

Лісіна М.І. зазначає, «... спілкування для дитини - це «активні дії», за допомогою яких дитина прагне передати іншим і отримати від них певну інформацію, встановити з оточуючими необхідні їй емоційно забарвлені відносини і погоджувати свої дії з оточуючими, задовольняти свої матеріальні і духовні потреби» [32].

«Вона виділяє в сфері спілкування з дорослими експресивно-мімічні, предметно-дієві і мовні засоби, що з'являються послідовно, з певними інтервалами. Автором зазначено, що у дошкільнят провідне становище займають виразні і практичні операції, проте до старшого дошкільного віку мова виступає на передній план і займає положення провідної комунікативної операції» [32].

Рузька А.Г. виділяє форми спілкування дітей з однолітками, що послідовно змінюють одна одну, а саме - емоційно-практичну, ситуативно-ділову, позаситуативно-ділову, кожна з яких характеризується певними параметрами (змістом потреби в спілкуванні, провідним мотивом, основними засобами спілкування). Форма спілкування характеризує зміни змістовної сторони комунікативної діяльності дошкільнят, обумовлені розвитком життєдіяльності дитини [52].

Галигузова Л.Н., Смирнова Е.О. вивчаючи спілкування дітей з однолітками, виділили характерні особливості їх контактів. Так, авторами відзначається одна з особливостей контактів з однолітками - яскрава емоційна насиченість [16].

Розмови дітей з дорослими протікають більш спокійно, без зайвих експресій, в той час як розмови з однолітками супроводжуються різкими інтонаціями, криком, кривляння, сміхом. У спілкуванні дошкільнят спостерігається майже в десять разів більше експресивно-мімічних проявів та підкреслено яскравих виразних інтонацій від яскраво вираженого обурення до бурхливої радості [16].

Інша особливість контактів дошкільнят складається в нестандартності дитячих висловлювань, загальноприйнятих фраз і мовних зворотів. Розмовляючи один з одним, діти проявляють свою індивідуальність і творчу самостійність.

Третя відмінна риса спілкування дошкільнят – переважання ініціативних висловлювань над відповідними. Тому бесіди, як правило, не виходить: діти перебивають один одного, кожен говорить про своє, не слухаючи партнера, тоді як ініціативу і пропозиції дорослого дитина завжди підтримує, намагається відповісти на питання дорослого, вважає за краще слухати, ніж говорити самій [16].

Четверта відмінна риса - багатство призначення і функцій спілкування. Спілкування з однолітками є значно багатшими: тут і управління діями партнера (показати, як можна і як не можна робити), і контроль його дій (вчасно зробити зауваження), і нав'язування власних зразків (змусити зробити саме так), і спільна гра, і постійне порівнювання з собою (я так можу, а ти?) [16].

Спілкуючись з однолітками, на думку авторів, дитина опановує такими комунікативними вміннями як вміння прикидатися, висловлювати образу (навмисне не помічати, не відповідати), фантазувати (придумувати щось незвичайне, нереальне).

У спілкуванні з дорослими дитина вчиться говорити, слухати і розуміти іншого, засвоювати нові знання, а в спілкуванні з однолітками - самовираження, керувати іншим, вступати в різноманітні відносини.

Таким чином, сформованість комунікативних умінь досягає свого максимального значення до моменту навчання в школі, в молодшому шкільному віці. Недостатність елементарних комунікативних умінь призводить до утруднення спілкування дитини з однолітками і дорослими, призводить до зростання рівня її тривожності, що може порушити процеси в цілому. Разом з тим особливу увагу вчені

приділяють розвитку і корекції мови, яка є головним засобом спілкування [14].

Структура психіки дитини з інтелектуальними порушеннями надзвичайно складна. Первинне порушення призводить до виникнення багатьох інших вторинних і третинних відхилень. Одні психічні процеси у них виявляються істотно несформованими, інші - залишаються частково збереженими. Цим, певною мірою, пояснюються існуючі індивідуальні та типологічні відмінності, що виявляються в пізнавальній діяльності та комунікативно-особистісної сфері дітей з інтелектуальними порушеннями.

Слухове розрізнення і вимова слів і фраз у дітей з інтелектуальними порушеннями виникає значно пізніше. Мова мізерна і неправильна. Дитина довго не диференціює звуки мови оточуючих людей, довго не засвоює нових слів і словосполучень. Звуки зверненої до неї зв'язаної розмовної мови сприймаються нероздільно, погано розрізняються подібні звуки, особливо приголосні [24].

Словниковий запас значно менше ніж у норми, особливо мізерний активний словник. Діти дуже мало користуються прикметниками, дієсловами, сполучниками.

Значення уживаних слів здебільшого не відповідають дійсному значенню слова. Граматичний лад мови вкрай недосконалий, фрази односкладові. Діти дуже рідко користуються супідрядними реченнями, широко користуються займенниками.

Розлади комунікативних умінь і навичок, як показують сучасні дослідження, є однією з основних проблем в психічному розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями (Защирінска О.В.) [40].

В процесі їх соціалізації фахівці фіксують у них невміння самостійно налагоджувати і підтримувати контакти з різними людьми. Недоліки розвитку емоцій і можливостей їх самоконтролю в спілкуванні призводять до нерозуміння оточуючих людей, зниження соціальної

привабливості і проблем міжособистісної взаємодії. Характерними особливостями дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є [36]:

- низька мотивація спілкування;
- інактивність на тлі стійкого порушення когнітивних функцій.

Ці причини зумовлюють наявність неадекватних комунікативних реакцій, нездатність усвідомити характер своїх відносин з оточуючими людьми (Забрамная О.В., Шіпіцина Л.М.) [50].

Як правило, у всіх дітей з інтелектуальними порушеннями спостерігаються відсутність або значне зниження інтересу до навколишнього, загальна патологічна інертність. У них не відбувається своєчасного переходу до спілкування з дорослими на основі спільних дій, не виникає нова форма спілкування, властива дитячому віку в нормі - ситуативно-ділова [21].

У сучасній психології зростає науковий інтерес до вивчення вербальних і невербальних засобів комунікації, які впливають на розвиток міжособистісних відносин дітей з інтелектуальними порушеннями з оточуючими людьми (Ємельянова І.А., Казанцева О.В., Лабунська В.А., Леханова О.Л. та ін.).

У дітей з інтелектуальними порушеннями комунікативні порушення помітні вже в ранньому дитинстві. Виражені відхилення в ході онтогенетичного розвитку є перешкодою для своєчасного і повноцінного розвитку мовного спілкування дітей, що мають інтелектуальну недостатність [43].

Порушення в сфері спілкування позначаються на розвитку особистості. Спотворено уявлення дітей про себе, утруднене усвідомлення дитиною себе як особистості, що веде до труднощів налагодження міжособистісних відносин і ускладнює процес адаптації такої дитини до школи, засвоєння їм програмового матеріалу (Бажукова О.А., Дмитров І.Т., Лісіна М.І., Маллаєв Д.М., Омарова П.О., Винарска Е.Н., Рузьська А.Г., Шіпіцина Л.М. та ін.).

На думку дослідників, проблеми мовної комунікації дітей з інтелектуальними порушеннями обумовлені порушеннями інтелекту і мови. Про специфіку комунікативних умінь говорили Баряєва Л.Б., Бойков Д.І., Воронкова В.В., Гаврилушкіна О.П., Защирінська О.В., Соколова Н.Д., Стребелева Е.А., Шипіцина Л.М. та ін.

Дульнев Г.М. відзначав зниження потреби і обмежене коло спілкування у дітей з інтелектуальними порушеннями. Його дослідження показали, що лише в 20% випадків відзначається прагнення до спілкування у спільній трудовій діяльності [52].

Даргевічене Л. І. в своїх дослідженнях вказував на зайву вибірковість і емоційність в спілкуванні. Серед особливостей мовної комунікації були відзначені труднощі в формулюванні прохань, питань, постійна орієнтація на допомогу співрозмовника [26].

У міжособистісних відносинах діти з порушенням інтелектуального розвитку висловлюють найпростіші емоції: страх, радість, гнів. З віком у них розвивається здатність адекватної висловлювати власні емоції та почуття, визначати їх у оточуючих їх людей.

Емоційні прояви таких дітей співвідносяться з клінічною симптоматикою і ступенем порушення розвитку інтелекту (Ісаєв Д.П., Шипіцина Л.М.). Діти з інтелектуальними порушеннями інакше, ніж їх однолітки з нормою сприймають соціальні норми, вимоги, правила спілкування; їх відрізняє неадекватність, некритичність, інфантильність (Віннікова Е.А., Слепович Е.С.) [11, 25, 50 та ін.].

Порушення спілкування в цілому породжують проблеми, пов'язані з неуспішністю соціальної адаптації, зауважує Соколова Н.Д., труднощі в процесі встановлення контактів з людьми як в області ділового, так і особистісного спілкування викликають у дітей невпевненість, неспокій, незадоволеність собою і навколишнім світом.

Педагоги виділяють в комунікативній поведінці такі недоліки, як відсутність контролю спільних дій; а при наявності контролю – застосування малоефективних заходів впливу на однолітка, нераціональність при використанні засобів спільної діяльності, відсутність або низький рівень взаємодопомоги.

Більшість дітей набувають здатність використовувати мову в повсякденних цілях, підтримувати бесіду, проте їх мова, як правило, маловиразна, бідна, з паузами, вона супроводжується неправильними наголосами, аграматизмами, заїканням [11].

Характерні порушення, які зачіпають етапи і складають суть мовного висловлювання, зауважує Юсупова Г.Х.. У зв'язку з цим мова дитини з інтелектуальними порушеннями не може досить якісно забезпечити її комунікативну функцію, не здатна повноцінно формувати навички спілкування, що негативно позначається на всіх видах діяльності [34].

Відсутність ініціативи в мовній діяльності і виражений дефіцит в мовних засобах можуть стати причиною виникнення у школярів з інтелектуальними порушеннями стереотипії і штампів у використанні одних й тих мовних конструкцій, замкнутості, мовного негативізму.

Найважливіша особливість цієї категорії дітей проявляється в зниженні активності у всіх видах діяльності. Дана обставина є головною причиною низького рівня їх комунікативних здібностей, з одного боку, а з іншого - дефіцит в спілкуванні з оточуючими серйозно ускладнює наявні у цих дітей порушення пізнавальної діяльності [34].

Виготський Л.С., Яшина В.І., Алексєєва М.М., Кольцова М.М. та інші дослідники вказують на те, що для мовного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями важливий не стільки кількісний приріст словника, скільки якісний, тобто оволодіння значеннями слів.

Однією з особливостей словника дітей з інтелектуальною недостатністю є наявність «порожніх» слів у мові, тобто слів, які не

мають конкретного змісту. Часто дитина, називаючи об'єкт, не може дізнатися його серед інших предметів або зображень, що підтверджує відсутність відповідності між словом, що позначає предмет [38].

Говорячи про бідність словника учнів з інтелектуальними порушеннями, слід зазначити відсутність слів-дій, слів, що характеризують властивості і якості предметів, а також говірок і прийменників. В результаті вживання однієї і тієї ж групи слів їх мова стає неточною, одноманітною. Хоча до складу пасивного словника входять всі частини мови, активний словник є набагато біднішими. Вони можуть розуміти значення слова, але ніколи не вживати його за власною ініціативою [47].

Обмеженість словникового запасу заважає дошкільникам з інтелектуальними порушеннями адекватно висловлювати свої думки, почуття, бажання, ускладнює розуміння зверненої до них мови.

Діалогічна мова дітей з інтелектуальними порушеннями неповноцінна. Вони не вміють в достатній мірі слухати те, про що їх запитують. Тому в одних випадках вони мовчать, в інших відповідають навмання, ехололічно повторюють частини поставленого запитання, їх відповіді, складаються з одного-двох поширених речень [47].

Представлені в науковій літературі аналізи результатів обстеження дошкільників з інтелектуальними порушеннями дозволяють зробити висновок про взаємозумовленість мовних і комунікативних умінь. Дослідники прийшли до висновку, що становлення мови, а значить і мовної комунікації дитини з обмеженими інтелектуальними можливостями, здійснюється з великим запізненням і має ряд особливостей, які відображені в табл. 1.1.

Очевидно, що розвиток комунікативних умінь дошкільнят з інтелектуальними порушеннями знаходиться на досить низькому рівні порівняно з однолітками з нормою розвитку і тісно пов'язане з особливостями мовного розвитку.

Виділені принципи вивчення цих дітей знайшли відображення в роботах таких авторів, як Дмитрієва Е.Е., Закрепіна А.В., Ільїної Ю.А., Коробейникова І.А., Сорокоумової С.Н. та ін. В дослідженнях була показана роль спілкування з дорослими, однолітками в розвитку особистості дитини з інтелектуальними порушеннями.

Таблиця 1.1

Структура порушень мовної комунікації у дітей з інтелектуальними порушеннями [21]

Специфічні особливості розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями	
Мова	Комунікативна сфера
<ul style="list-style-type: none"> - обмеженість словникового запасу; - характерні фонетичні спотворення; - своєрідність зв'язного висловлювання; - властива знижена спрямованість на мовне спілкування і взаємодія з оточуючими - труднощі морфологічного, синтаксичного, композиційного характеру); - недостатньо розуміють те, що говорять навколишні, тому що порушені розумові операції; - в промові використовують в основному іменники і дієслова, рідше прикметники; - характерна сполучена мова; - несформованість форм комунікації (діалогічне і монологічне мовлення); - фрази бідні, односкладові; - є труднощі в оформленні своїх думок, передачі змісту прочитаного або почутого; - в деяких випадках відзначаються 	<ul style="list-style-type: none"> - властива знижена спрямованість на мовне спілкування і взаємодія з оточуючими (потреби в спілкуванні); - особливості поведінки: незацікавленість в контакті, невміння орієнтуватися в ситуації спілкування, негативізм; - анемічна особа, погане розуміння жесту, вживання лише примітивних стандартних жестів; - виражене відставання в розвитку емоцій; - ступінь емоційного недорозвинення, як правило, відповідає глибині інтелектуального дефекту; - недиференційованість і нестабільність почуттів, обмеження діапазону переживань, крайній характер проявів радості, засмучення, веселощів; - спілкування проходить в умовах обмежених, життєвих, багаторазово повторюваних ситуацій; - вкрай рідко бувають ініціаторами

<p>ознаки загального мовного недорозвинення; - значне відставання активного словника від пасивного; - недостатність розуміння слів, значення вживаних слів неточне.</p>	<p>діалогу; - не вміють в достатній мірі слухати те, про що їх запитують; - поведінка знаходиться у великій залежності від потягів і афектів.</p>
---	---

Таким чином, порушення інтелекту і пов'язані з ними особливості поведінки і розвитку дошкільника визначають якісну своєрідність протікання процесу формування його комунікативних умінь і навичок і необхідність їх спеціальної організації.

1.2. Розвиток комунікативних здібностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями

Проблемі формування комунікативних навичок дошкільнят присвячено багато досліджень, аналіз яких виявляє кілька аспектів в її вивченні таких педагогів і психологів, як Галігузов Л.Н., Газман О.С., Ломов Б.Ф., Михайлова М.М., Рубінштейн С.Л., Ельконін Д.Б., Лісіна М.І., Якобсон С.Г., Лурія А.Р., Юдовіч Ф. Я., Смирнова Е.О. та багатьох інших. У даних дослідженнях розглядаються особливості спілкування дітей з дорослими і однолітками.

Комунікативні навички, як спосіб встановлення взаємовідносин між людьми, розглядають Лісіна М.І., Петровський В.А., Теряєва С.В., Богуславська З.М., Корницька С.В., Рузская А.Г. і інші.

Теоретичні основи формування комунікативних навичок особистості розглядаються в працях вітчизняних і зарубіжних вчених Бодалева А.А., Виготського Л.С., Коломинського Я.Л., Леонтьєва А.А., Ломова Б.Ф., Мудрика А.В., Якобсона П.М., Яноушек А.А. та інших.

У руслі останніх концепцій дошкільної освіти особливого значення набуває формування у дітей навичок позитивних взаємин з оточуючими як запорука їхнього благополучного розвитку.

Актуальність формування комунікативних навичок дошкільнят на педагогічному рівні визначається соціальним замовленням суспільства - формуванням соціально розвиненої особистості дитини.

Чим старшою стає дитина, тим більшу значимість для неї починають набувати контакти і конфлікти з однолітками. Міжособистісні взаємини гостро переживаються дитиною і пофарбовані найрізноманітнішими емоціями. Весь досвід перших міжособистісних відносин, в першу чергу, з однолітками, закладає фундамент побудови особистості дитини [30].

Пережиті емоції визначають ставлення до світу, до оточуючих, до себе. Як правило, формування та закріплення цього досвіду відбувається саме в дошкільні роки.

В останнє десятиліття проблеми спілкування у дітей дошкільного віку привертають особливу увагу дослідників. Гуманістична спрямованість освіти дозволяє особистості зберігати свої особливості, але в той же час допомагає адаптуватися відповідно до навколишнього середовища. Саме розвинені комунікативні навички допомагають в майбутньому жити людині в її гармонізації з собою і суспільством [1].

Як відомо, для дітей дошкільного віку провідною є ігрова діяльність. Гра для них - це не розвага, як зазвичай її сприймають дорослі і поблажливо ставляться до неї. Для дітей гра - досить трудомісткий процес: адже в грі необхідно не тільки знайомитися з правилами гри і погоджуватися з ходом гри, але і змушувати себе підкорятися обраним правилам [1].

Підсумок гри - це успіх або неуспіх дитини, отримане задоволення або гіркі почуття. Уміння справлятися з емоціями, проявляти волю, підкоряти свою поведінку спільної мети, проявляти зосередженість в ході гри - це досвід ігрових і реальних взаємин, основа навичок комунікації [48].

Навички спілкування відіграють першорядну значимість у розвитку комунікативних відносин. Саме спілкування допомагає встановлювати контакти, застосовувати на практиці різні форми поведінки, вміти пристосовувати і коригувати свою поведінку відповідно до норм взаємовідносин і очікуваннями оточуючих [48].

За результатами безлічі досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених можна зробити висновок про те, що, якщо потреба дитини в спілкуванні з однолітками не знаходить достатнього для неї задоволення і не має можливості бути компенсованою в іншій діяльності, то психоемоційний стан дитини сприяє появі негативних рис поведінки. Дитина стає невпевненою у собі, втрачає довіру до однолітків, проявляє агресивність і грубість, стає образливою і примхливою.

Дослідження в області порушень спілкування серед дітей дошкільного віку, що допомагають дитині в більш старшому віці приймати на себе нові соціальні ролі, долати проблеми адаптації, пов'язані зі змінами навколишнього колективу і виду діяльності, а також ряд інших актуальних проблем, вирішення яких ставить перед собою психологічна наука [39].

Використання психотерапевтичних технологій дає психологам можливість допомогти дитині впоратися з порушеннями спілкування серед однолітків і з дорослими людьми, відновити її емоційну рівновагу і, при необхідності, усунути наявні порушення поведінки.

Всі ці навички допомагають дітям дошкільного віку подолати труднощі у взаєминах, підтримають прагнення до контактів і сприяють успішному розвитку взаємин з оточуючими людьми. Сучасний світ вимагає від фахівців різного рівня створення і використання нових методів і психокорекційних програм, спрямованих на дану проблематику, що обумовлено розвитком індивідуальності психічних особливостей кожної дитини [39].

Дошкільний період дуже важливий у вихованні дитини, оскільки формує всі основні життєві установки. Ми живемо в соціальному світі, світі постійної взаємодії і контактів. Уміння встановлювати гармонійні стосунки, вміння спілкуватися з дотриманням прийнятих норм і правил взаємовідносин - найважливіший навик, що набувається дитиною з дитинства.

До будь-якої діяльності дитина приступає з легкістю і бажанням, якщо її емоційний стан буде забарвлений позитивними емоціями, якщо спілкування дитини з однолітками і з дорослими принесе задоволення її віковим потребам. Чим більше розширюється зв'язок дитини з навколишнім світом, тим складніше і глибше проявляється роль спілкування, збагачуючи душевне життя дитини [46].

Отже, можна зазначити, що спілкування є одним з найважливіших моментів, що визначає розвиток особистості дитини.

1.3. Специфіка формування комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників в умовах ДНЗ

Останнім часом педагоги і батьки все частіше з тривогою відзначають, що багато дошкільнята відчують серйозні труднощі в спілкуванні з оточуючими, особливо з однолітками. Багато дітей не вміють за власною ініціативою звернутися до іншої людини, часом навіть соромляться відповісти відповідним чином, якщо до них звертається будь-хто.

Вони не можуть підтримати і розвинути сталий контакт, адекватно висловлювати свою симпатію, співпереживання, тому часто конфліктують або замикаються в собі.

У той же час товариськість, вміння контактувати з оточуючими людьми - необхідна складова самореалізації людини, її успішності в різних видах діяльності, схильності і любові до неї оточуючих людей.

Формування цієї здатності - важлива умова нормального психологічного розвитку дитини, а також одне з основних завдань підготовки її до подальшого життя [46].

Виготський Л.С. зазначав, що «не тільки інтелектуальний розвиток дитини, а й формування її характеру, емоцій, особистості в цілому, знаходиться в безпосередній залежності від мови» [53].

На думку Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., в залежності від того наскільки буде сформована мова дітей з порушеннями інтелекту, залежить успішність засвоєння ними матеріалу всіх навчальних предметів і, отже, ступінь загального розвитку. Повноцінний мовленнєвий розвиток дитини, є засобом підвищення рівня комунікабельності, шлях до її розвитку як особистості, і як спосіб досягнення найкращої соціальної адаптації [7].

Повільне розширення словника дошкільників пов'язане з тим, що вони, сприймаючи висловлювання, не помічають у ньому незнайомих слів.

Дитина не завжди знає назви багатьох предметів, які її оточують. Петрова В.Г., Белякова І.В. в своїх наукових працях наголошували: «Мова дітей з інтелектуальними порушеннями складається з простих, непоширених, часто неповних і неправильно побудованих пропозицій. Висловлювання можуть бути однослівним і мати синкретичний характер - коли, одним словом, позначається ситуація або подія. Їх розповіді складають ланцюжок з граматично однозначних речень [35].

На думку Короткової Н.А., формування комунікативних навичок у дошкільників будується на базі наступних видів дитячої діяльності: ігрова діяльність, продуктивна діяльність, пізнавально - дослідницька діяльність, читання художньої літератури [28].

Проаналізувавши науково-методичну літературу, можна зазначити, що формування комунікативних навичок доцільно в спільній

доросло-дитячій діяльності як найбільш доступної моделі Позаситуативного спілкування.

В якості основних форм організації цієї діяльності використовуються групові заняття, і дидактичні ігри, проектна діяльність комунікативного змісту, що розглядаються як засіб формування вмінь. На основі аналізу даних форм встановлена істотна схожість між ними, що дозволяє застосувати до них єдині прийоми керівництва, що акцентують увагу дитини на компонентах комунікативної діяльності [21].

Необхідний рівень сформованості комунікативних навичок забезпечується шляхом поетапного їх формування.

На етапі створення мотивації на спілкування і придбання комунікативних умінь вихователь виявляє у дітей наявний досвід, доводить до їх розуміння ролі спілкування в житті і розвитку людини і створює інтерес до процесу оволодіння комунікативними вміннями.

На цьому етапі використовуються модель кола спілкування дітей, спеціально підібрані комунікативні ситуації, аналіз художніх творів з точки зору визначення комунікативних навичок, ідентифікація дитини з будь-яким літературним героєм, якого вона хотіла б навчити правильному спілкуванню, алгоритму аналізу спільної діяльності дітей [43].

На етапі ознайомлення дітей із засобами і способами спілкування і формування комунікативних умінь в репродуктивній діяльності основна увага приділяється знайомству дітей із засобами і способами спілкування, зі структурою комунікативної діяльності і вправі комунікативних умінь в репродуктивній діяльності.

Широко використовуються форми спільної доросло-дитячої діяльності - заняття гуртка «В країні чарівних слів і цікавих співрозмовників» і спеціально спрямовані на формування комунікативних умінь дидактичні ігри.

Модель партнерів. На етапі творчого застосування комунікативних умінь створюються умови для вільного оперування комунікативними вміннями в різноманітній творчій діяльності та для творчого їх використання в самостійному, вільному спілкуванні [41].

Дітей широко залучають до творчі завдання - твір розповідей з особистого комунікативного досвіду, створюються умови для творчих ігор і для прийняття дітьми різних рольових позицій, які потребують творчого викладу своїх задумів (дитина в ролі героя персональної виставки, екскурсовода).

Основними формами творчого оперування комунікативними вміннями в самостійному, вільному спілкуванні виступають спільні з дорослими традиційні заходи, що мають неформальний особистісний характер (чаювання, бесіди при свічках, спортивні свята), самостійні дидактичні ігри.

Особливу значущість у формуванні названих навичок у старших дошкільників набуває предметно - розвиваюче середовище, що забезпечує єдність соціальних і предметних засобів і функціонально моделює зміст формованих комунікативних навичок дітей в різних видах дитячої діяльності [29].

Під час читання, вихователь повинен пропонувати такі види діяльності дошкільникам: відповіді на питання по прочитаному; виділення у прочитаному нової і раніше відомої інформації; висловлювання свого ставлення до прочитаного; виявлення функціональних особливостей мовних одиниць; мовний аналіз тексту [29].

Переказ - вид роботи, який передбачає відтворення змісту висловлювання і складання тексту по готовому матеріалу. Значення переказів на думку Лалаєва Р.І. полягає в наступному: виробляє навички виразно слухати і відтворювати почуте; вчить розуміти і адекватно

передавати чужі думки в усній і письмовій формі; закладає основи якісного викладу власних думок [2].

Всі вище перераховані засоби розвитку комунікативних навичок дошкільників з інтелектуальними порушеннями використовуються в цілісному поєднанні, доповнюють один одного, таким чином підсилюють свій корекційна вплив. Але цих методів і засобів може бути мало для повноцінного розвитку комунікативних умінь дітей з інтелектуальними порушеннями.

Для дитини з особливими потребами необхідні особливі форми освітнього середовища: створення єдиного корекційно-розвиваючого простору і обладнання предметно - розвиваючого середовища, яке б стимулювало мовленнєвий і особистісний розвиток дитини.

Формування комунікативних навичок - одна з актуальних проблем теорії і практики розвитку умінь і навичок в системі дошкільної освіти, яка потребує серйозного теоретичного переосмислення [9].

Аналіз психолого-педагогічної теорії і практики роботи дошкільних освітніх установ вітчизняними психологами та педагогами дозволив визначити сутність досліджуваних навичок як складних, усвідомлених комунікативних дій дітей, що здійснюються на основі отриманих знань та практичної підготовленості.

Зміст комунікативних навичок конкретизовано відповідно до структури і функціями спілкування як комунікативної діяльності (Лісіна М.І., Ломов Б.Ф.) [5].

За своїм змістом дані навички об'єднують в собі інформаційно-комунікативні, регуляційних - комунікативні, афективно - комунікативні навички, спрямовані на реалізацію функцій спілкування, і відповідні структури комунікативної діяльності навички орієнтуватися в умовах зовнішньої ситуації спілкування, планувати зміст акту спілкування, вибирати вербальні та невербальні засоби , реалізовувати задумане в

процесі спілкування, оцінювати результативність спілкування і відповідати адаптацією свого комунікативного поведінки

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНО- МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

2.1. Методика дослідження рівня комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з інтелектуальними порушеннями

Комунікативна компетентність відноситься до групи ключових компетенцій, що формуються у дітей з порушеннями інтелекту у закладах спеціальної освіти. Вона має особливу значимість в житті людини, тому її формування слід приділяти пильну увагу.

Мова, виступаючи в своєму функціональному призначенні як засіб пізнання і спілкування, служить найважливішим інструментом соціалізації учнів з порушенням інтелекту.

Особистість формується в діяльності і спілкуванні з іншими людьми і сама визначає характер протікання цих процесів. Мова має величезне значення для формування психічних процесів, особистості дитини, становлення мислення і волі, тому розвиток вербальної комунікації у таких дітей є однією з актуальних проблем логопедії та олігофренопедагогіки [1].

Сучасна педагогічна практика спирається на психолого-педагогічні дослідження, що теоретично обґрунтовують сутність і значимість формування комунікативно-мовленнєвих умінь у розвитку дитини. В основі численних досліджень лежить концепція діяльності, розроблена Давидовим В.В., Запорожцем А.В., Леонтьєвим А.Н., Ельконіним Д.Б. та ін.

Ґрунтуючись на ній, Лісіна М.І., Рєпіна Т.А., Рузька А.Г. розглядали спілкування як комунікативну діяльність. У ряді досліджень відзначається, що комунікативні вміння сприяють психічному розвитку

дитини (Запорожець А.В., Лісіна М.І., Рузська А.Г.). Про важливість мовного розвитку дитини, про мову як способі спілкування, про розвиток її комунікативної функції говорилося у багатьох роботах різних авторів (Бодальов А.А., Буева А.А., Виготський Л.С., Леонт'єв А.А., Лісіна М.І. та ін.) [21].

У спеціальній літературі, яка розкриває питання навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту, також обґрунтовується необхідність формування навичок спілкування. Особлива увага при цьому приділяється розвитку і корекції мови як основного засобу спілкування (Аксьонова А.К., Гнезділов М.Ф., Гордієнко Е.А., Ільїна С.Ю., Лалаєва Р.І., Петрова В.Г., Феофанов М.П. та ін.) [5].

Своєчасна корекція мовних розладів є необхідною умовою формування комунікативної компетенції та психологічної адаптації дітей з порушеннями інтелекту до нових соціальних умов. Логопедичні заняття покликані допомогти учням подолати наявні труднощі, які заважають дітям - логопатів успішно оволодіти навичками читання і письма.

Корекція недоліків мови вимагає систематичних занять, забирає багато сил і часу у дітей. Звідси зниження пізнавального інтересу, небажання відвідувати додаткові заняття, підвищення стомлюваності. Щоб зацікавити дошкільників, зробити їх навчання усвідомленим, потрібні нестандартні підходи, побудова індивідуальних програм корекції, нові техніки і технології [3].

З метою визначення рівня сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності у дошкільнят з порушеннями інтелектуального розвитку було проведено констатувальний експеримент.

Мета експериментальної частини дослідження: визначення комунікативно-мовленнєвої компетентності у дошкільнят з порушеннями інтелектуального розвитку.

Критеріями, які були визначені за провідні під час констатуючого дослідження були: доцільне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів комунікації, володіння українською розмовною мовою, орієнтування в ситуації спілкування.

Оскільки комунікативна компетентність може формуватись на основі вже сформованої мовної компетентності, яка включає фонетичну, граматичну, лексичну компетенції, то нами було використано ряд методик для визначення рівня сформованості фонетики, граматики, лексики у мовленні дитини [31].

Для практичного вивчення комунікативно-мовленнєвої компетентності у дошкільнят нами було складено методику, що складається з окремих дослідницьких процедур і реалізовуватися за допомогою використання декількох дослідницьких методів, а саме методу спостереження за комунікативною діяльністю дошкільників (методичні рекомендації Дибіної О.В.), діагностичних вправ (бесіда), що виконувалися з дитиною в індивідуальній формі і спрямовувалися на з'ясування сформованості мовної компетентності у дітей дошкільного віку [4].

Підбір діагностичних проб проводився з урахуванням провідних потреб дітей, а також зони актуального розвитку. З огляду на обмеженість вироблених засобів спілкування дошкільнят з порушеннями інтелекту, ми не пропонували їм складні вербальні інструкції.

Кожна з експериментальних проб мала певний комунікативний зміст. В умовах обстеження враховувалися вікові можливості дітей: постійна зміна діяльності, тривалість кожної проби становила близько п'яти хвилин. При цьому враховувався провідний вид діяльності та психологічні особливості дошкільної вікової групи, тому взаємодія дитини з дорослим будувалося на основі предметної діяльності. Докладний зміст експериментальних проб представлено в тексті роботи.

Дітям було запропоновано виконати наступні завдання, що представлені у таблиці 2.1.

Спостереження за дітьми під час виконання завдань заносилися до протоколу дослідження і за інтенсивністю прояву оцінювалися від 0 до 6 балів.

Таблиця 2.1

Процедура проведення та зміст діагностичних проб

Назва завдання	Зміст завдання
Завдання № 1 «Інтерв'ю»	Діти повинні спробувати себе в ролі кореспондента і з'ясувати у мешканців міста «Дитсадок» - імена інших дітей, вихователя, як вони живуть, чим займаються і що люблять робити в дитячому саду. Потім дитина повинна була проаналізувати інформацію і зробити повідомлення для дітей і педагогів.
Завдання № 2 «Відображення почуттів»	дитині пропонували переглянути сюжетні картинки, на яких зображені діти і дорослі в різних ситуаціях, і відповісти на питання «які емоції відчувають герої?».
Завдання № 3 «Безлюдний острів»	Дітям пропонували уявити, що вони відправляються на безлюдний острів і поміркувати, що вони там робитимуть, як шукатимуть дорогу додому. Дитина, що відповідає повинна була обґрунтовувати свою точку зору. Решта дітей повинні уважно її вислухати, спробувати прийняти її точку зору. Також важливо було оцінити, чи можуть діти з невеликою допомогою дорослого оцінювати свої вчинки і вчинки однолітка.
Завдання № 4 «Помічники»	Дане завдання вимагає від дітей вміння працювати колективно, домовлятися з однолітками, про роботу виконуватиме, у що грати, хто ким буде в грі; пояснювати правила гри і підкорятися їм. Дітям пропонували пограти в гру «Як ми допомагаємо вдома», виконати різні доручення. Необхідно було розділитися на підгрупи самостійно і в кожній підгрупі вибрати капітана, підготувати необхідний матеріал, розподілити обов'язки і виконати поставлені перед командою завдання.

Продовження таблиці 2.1

	<ol style="list-style-type: none">1. Які ввічливі слова ви знаєте?2. А які ввічливі слова ви чули коли спілкувалися з батьками та з вихователями?3. Що ти скажеш, зустрівши на вулиці дорослого?4. Що ти скажеш, якщо маєш комусь подякувати?5. Які слова вживаєш, коли хочеш когось про щось попросити?6. Які слова кажуть ввічливі люди, прощаючись? <p>Запитання бесіди спрямовувались на з'ясування вміння дітьми дошкільного віку використовувати формули мовленнєвого етикету в тій чи іншій ситуації. Складаючи запитання бесіди, ми орієнтувалися на основні поняття, що виражають різні формули мовленнєвого етикету (звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання тощо), які старший дошкільник повинен вміти передавати словами.</p>
--	---

На методичних рекомендацій О.В. Дибіної ми визначили три рівні розвитку комунікативних компетенцій дошкільників з порушеннями інтелекту, їх представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні розвитку комунікативних компетенцій дошкільників

рівень	бали	зміст
Високий рівень	21 - 30 балів	<p>дитина активна в спілкуванні; вміє слухати і розуміти мову; будує спілкування з урахуванням ситуації; при спілкуванні з однолітками ініціативний, добрий, уважний, емоційно урівноважений, чуйний; легко входить в контакт з дітьми; ясно і послідовно висловлює свої думки; вміє користуватися формами мовного етикету.</p> <p>Відносно легко вступають в спілкування, в цілому вони усвідомлюють умови окремо взятій ситуації спілкування, виділяють партнера, адекватно емоційно реагують на нього, утримують зоровий контакт, слухають співрозмовника, розуміють звернену мову. Ці діти здатні виступати ініціаторами комунікативної ситуації.</p>

Середній рівень	11 -20 балів	<p>дитина бере участь в спілкуванні частіше за ініціативою інших; вміє слухати і розуміти мову; нестійке вміння користуватися формами мовного етикету; особистісні особливості дитини, які сприяють успіху в спілкуванні нестабільні, проявляються в залежності від ситуації.</p> <p>Діти, у яких входження в спілкування ініціюється партнером по спілкуванню. Ці діти адекватно емоційно реагують на партнера по спілкуванню, дивляться на нього, слухають, однак в процесі акту спілкування не можуть зосередитися. Звернену до них мову розуміють не в повному обсязі, внаслідок чого не завжди здатні до дій у відповідь. Порядок і раціональні способи виконання комунікативних дій у них порушені. Дії, що виконуються дітьми в ході спілкування хаотичні. Вони насилу розуміють емоційний стан партнера, не враховують його потреб.</p>
Низький рівень	0 - 10 балів	<p>дитина малоактивний і небалакучий в спілкуванні з дітьми; відчуває страх перед незнайомими дорослими, невміння звернутися до дорослого, байдуже приймає пропозиції дорослого, що не проявляє своєї ініціативи; деякі діти проявляють вороже ставлення до однолітків (ображають, дратують, б'ються); не може регулювати свою поведінку, не вміє підкорятися правилам (не може дочекатися своєї черги в грі, на заняттях); не вміє викладати послідовно свої думки, точно визначити їх зміст.</p> <p>Відсутня відповідна реакція на ініціативу, що спонукує почати спілкування, або вони проявляють неадекватну емоційну реакцію на цю ініціативу. Встановлення емоційного контакту з даною категорією дітей можливо тільки при значних зусиллях з боку партнера, тому, якщо спілкування з дорослим можна здійснити за його направляючої, стимулюючої допомоги, то спілкування з однолітками практично відсутнє.</p>

Отримані в результаті констатуючого експерименту дані із абсолютних переводилися у відносні, що дало можливість визначити рівні сформованості комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільників з інтелектуальними порушеннями та встановити відсоткову пропорційність різних рівнів сформованості у досліджуваній групі дітей.

У експериментальному дослідженні приймало участь 6 дошкільників із інтелектуальними порушеннями різного віку (збірна різновікова група). Проводилося воно протягом 2021 року на базі

Херсонського закладу дошкільної освіти № 34 комбінованого типу Херсонської міської ради.

2.2. Результати констатуючого дослідження та їх аналіз

Якісний і кількісний аналіз результатів діагностичних методик допоміг нам виявити рівень розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у кожної дитини з інтелектуальними порушеннями. Отримані дані представлено в таблиці 2.3.

Аналіз отриманих експериментальних даних дає змогу стверджувати, що у дітей з інтелектуальними порушеннями переважає низький рівень комунікативно- мовленнєвих компетентностей.

Низький рівень розвитку комунікативних компетентностей виявлено у 4 дітей, що становило 67% досліджуваних. Ці діти зазнавали труднощів при виконанні практично всіх діагностичних завдань навіть за допомогою дорослого. Ю.М. в роботі не виявляв активності, пасивно слідував за ініціативними дітьми, але вміння шанобливо ставитися до оточуючих людей, не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях - оцінюється як середній рівень.

Середній рівень сформованості комунікативних умінь продемонстрували 2 дитини (33%), з більшістю діагностичних завдань ці діти справляються з допомогою дорослого, при цьому демонстрували недостатню ініціативність.

Ці діти показали вміння розуміти емоційний стан однолітка, дорослого, шанобливо ставилися до оточуючих людей, не сварилися, спокійно реагували в конфліктних ситуаціях: ці діти не хочуть ділитися і дозволяти конфліктну ситуацію.

Б.Ж., показала середній рівень сформованості вміння розрізняти емоційні стани дорослого і однолітка і розповідати про них: тільки за допомогою дорослого вона змогла відповісти на питання по сюжетними

картинками «Як почувуються герої картинок? Як ти здогадалася про це? Що буде далі?»

Таблиця 2.3

Результати дослідження рівня розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями

№	Ім'я дитини	Завдання №1		Завдання №2		Завдання №3		Завдання №4		Завдання №5		Рівень загальний	
		бали	рівень	бали	рівень	бали	рівень	бали	рівень	бали	рівень	б	р
1	Б.С.	2	н	1	н	3	с	0	н	3	с	9	Н
2	Ш.Я.	4	с	3	с	2	н	3	с	4	с	16	С
3	Ю.М.	3	с	1	н	1	н	1	н	3	с	9	Н
4	Н.А.	2	н	2	н	1	н	0	н	3	с	8	Н
5	Б.Ж.	1	н	3	с	4	с	3	с	3	с	14	С
6	Є.Д.	1	н	2	н	3	с	1	н	3	с	10	Н

Високого рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями не виявлено.

Аналіз отриманих експериментальних даних, цілеспрямоване спостереження за виконанням кожного із завдань дали змогу визначити особливості їх виконання дошкільнятами.

Завдання № 1 «Інтерв'ю». Це завдання було найскладнішим, так як в ході нього діти повинні були спробувати себе в ролі кореспондента і

з'ясувати у мешканців міста «Дитсадок» - імена інших дітей, вихователя, як вони живуть, чим займаються і що люблять робити в дитячому саду.

Для виконання цього завдання ми розділили дітей на дві групи і запропонували опитати тільки трьох дітей з іншої підгрупи і одного будь-якого педагога (2 вихователя і вчитель-логопед). А потім дитина повинна була розповісти всім дітям і педагогам групи. Повністю з цим завданням впоратися не вдалося нікому.

Дві дитини (Ш.Я., Ю.М.) впоралися із завданням частково, за допомогою дорослих. Є.Д. не впоралася із завданням, при перших труднощах вона стала плакати, допомога дорослого не прийняла і не стала більше виконувати завдання. Б.С. і Н.А. відчували великі труднощі при виконанні завдання.

Завдання № 2 «Відображення почуттів». В ході даного завдання ми запропонували кожній дитині переглянути сюжетні картинки, на яких зображені діти і дорослі в різних ситуаціях, і відповісти на різні питання. На першій картинці були зображені персонажі з мультфільму «Кіт у чоботях», ми попросили розповісти які емоції відчувають герої, і як дитина це зрозуміє. З 6 дітей, тільки двоє змогли назвати які емоції відчувають персонажі.

Решта дітей не назвали правильно емоції і навіть з допомогою навідних питань допускали помилки. На другій картинці були зображені дві дорослі людини, які сварилися через собаку, а на третій мама і дитина, що гуляють по парку атракціонів.

Дві дитини точно назвали емоції, які відчували дорослі люди і дитина, а також змогли знайти слова синоніми до цих емоцій. Решта дітей назвали емоції, але не змогли підібрати синоніми до емоцій.

Завдання № 3 «Безлюдний острів» В ході проведення третього завдання ми розділили дітей на дві підгрупи, по 3 дитини. Дітям кожної підгрупи запропонували уявити, що вони відправляються на безлюдний острів і поміркувати, що вони там робитимуть, як шукати дорогу

додому. Решта дітей повинні уважно її вислухати, спробувати прийняти її точку зору. Також важливо було оцінити, чи можуть діти з невеликою допомогою дорослого оцінювати свої вчинки і вчинки однолітка.

Б.С., Є.Д., Б.Ж. частково впоралися із завданням, вони придумали історію про те, як вони були на безлюдному острові, але при відповіді інших дітей вони відволікалися і навіть бавилися. Решта дітей із великими утрудненнями впоралися із завданням, Н.А. не зміг впоратися із даними завданням.

Завдання № 4 «Помічники». Дане завдання вимагає від дітей вміння працювати колективно, домовлятися з однолітками, хто яку роботу виконуватиме, у що грати, хто ким буде в грі; пояснювати правила гри і підкорятися їм.

Ми запропонували дітям пограти в гру «Як ми допомагаємо вдома», виконати різні доручення. Дітям необхідно було розділитися на підгрупи самостійно і в кожній підгрупі вибрати капітана, підготувати необхідний матеріал, розподілити обов'язки і виконати поставлені перед командою завдання.

Розділитися на підгрупи діти змогли без допомоги дорослого, а вибрати капітана змогла тільки одна підгрупа, другий була потрібна допомога дорослого.

Потім, ми запропонували дітям вибрати інвентар, за допомогою якого вони будуть виконувати роботу по дому. Всі діти змогли впоратися з завданням, вони розподілили ролі, і змогли за допомогою спілкування виконати всі завдання, при цьому не сварилися і не лаялися.

Завдання №5 «Бесіда». З метою вивчення використання формул мовленнєвого етикету у комунікативній діяльності, нами була проведена бесіда з дітьми. Запитання бесіди спрямовувались на з'ясування вміння дітьми дошкільного віку використовувати формули мовленнєвого етикету в тій чи іншій ситуації.

Складаючи запитання бесіди, ми орієнтувалися на основні поняття, що виражають різні формули мовленнєвого етикету (звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання тощо), які дошкільник повинен вміти передавати словами.

За результатами завдання всі діти виконали завдання на середньому рівні, у своїй більшості дошкільники правильно використовували формули мовленнєвого етикету в тій чи іншій ситуації.

Переведення отриманих експериментальним шляхом даних у відносні дало змогу визначити результати констатуючого експерименту у відсотковому співвідношенні яке представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Дані про рівні розвитку комунікативно-мовленнєвих
компетентностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними
порушеннями (у %) за завданнями**

Рівні	Завдання №1	Завдання №2	Завдання №3	Завдання №4	Завдання №5
Високий	-	-	-	-	-
Середній	33	33	50	33	100
Низький	67	67	50	67	-

Результати математичної обробки даних, що наведено у таблиці 2.4 представлено на малюнку 2.1.

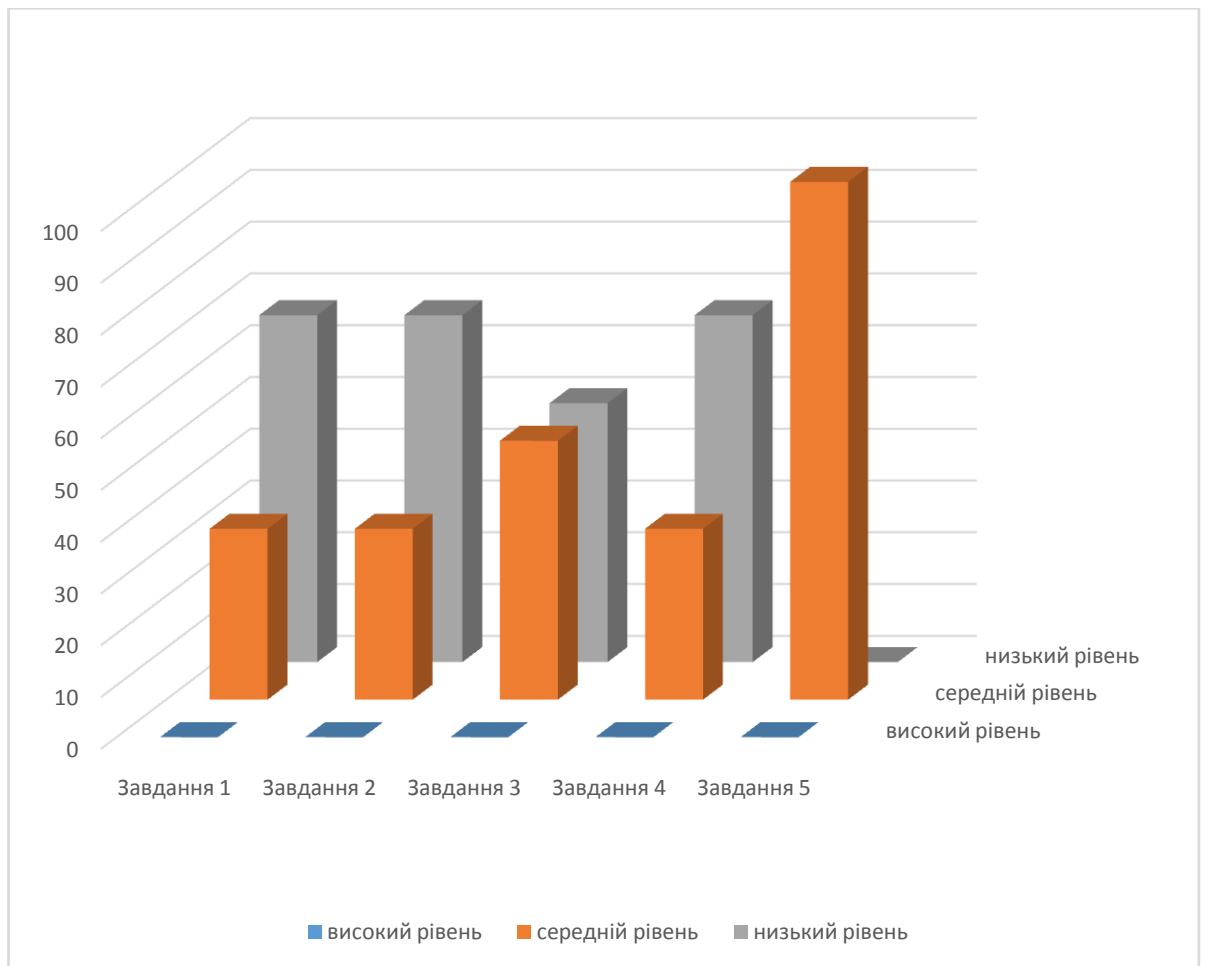

Рис.2.1. Дані про рівні розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями (у %) за завданнями

Загальні дані, отримані в результаті проведеного констатуючого експерименту, можуть бути представлені наступним чином (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Узагальнені дані про рівні розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями (у %)

Рівні	Кількість дошкільників	Бали	% дітей
Високий	-	21-30	-
Середній	2	11-20	33
Низький	4	0-10	67

Аналіз табличних даних дає змогу стверджувати, що у дошкільників з інтелектуальними порушеннями переважає низький рівень сформованості комунікативно-мовленнєвих компетентностей (67%).

Це означає, що в процесі спілкування діти даної групи проявляють повну пасивність і відсутність взаємодії з дорослим або фрагментарно проявляли комплекс поживлення. Для задоволення своїх побутових потреб ці діти використовують обмежений діапазон невербальних засобів спілкування (крик, плач, міміку), не вміють висловити бажання, прохання, дати позитивну або негативну відповідь, вкрай рідко використовують жести [21, 45, 51 та ін].

Для більшого унаочнення представляємо їх у на малюнку 2.2.

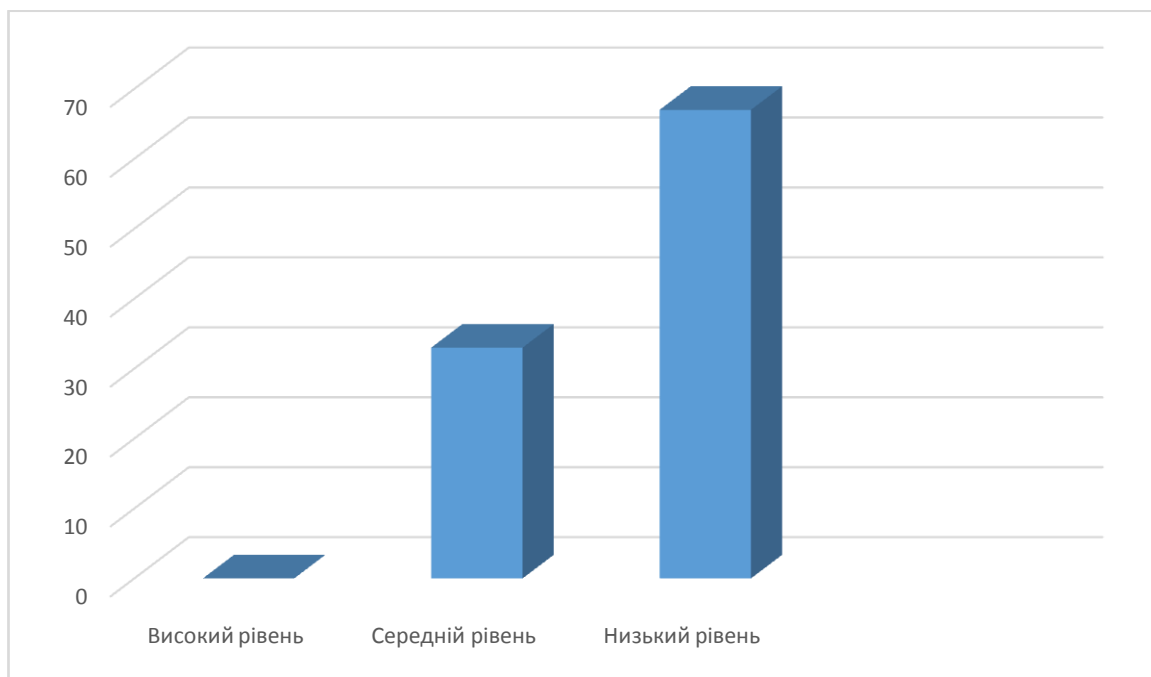

Рис 2.2. Узагальнені дані про рівні розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями (у %)

Аналіз відвіданих корекційно-педагогічних заходів у ЗДО показав, що робота педагогічних колективів по формуванню комунікативних

компетентностей у дошкільників з порушеннями інтелекту представлена наступними напрямками: формування мовного і фонематичного слуху; розвиток розуміння мови оточуючих; збагачення і активізація словника, навчання зв'язного мовлення; формування граматичних навичок; ознайомлення з дитячою художньою літературою (навчання слухання текстів і розповідання).

Зазначені напрямки роботи в більшості орієнтовані на розвиток мовлення дошкільнят з інтелектуальними порушеннями в рамках вимог програми і в меншій мірі-на формування комунікативних умінь і компетентностей.

Результати, отримані в ході констатуючого експерименту, дозволили зробити висновок про необхідність розробки і впровадження корекційно-педагогічних технологій, спрямованих на формування комунікативних компетентностей у дошкільнят з порушеннями інтелекту.

РОЗДІЛ 3

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Процес оволодіння комунікативними навичками дітьми з інтелектуальними порушеннями є довгим і вимагає впливу з боку педагога. Вихователь ДНЗ має можливість працювати в цьому напрямку як на фронтальних заняттях, так і на індивідуальних і групових.

Планомірна і систематична робота дає позитивний результат: спостерігається позитивна динаміка розвитку комунікативних компетентностей дошкільників [5].

Комунікативно-мовленнєві компетентності формуються двома шляхами: в ході різноманітної соціальної практики, в яку особистість включена і в ході спеціальної підготовки до спілкування [5].

Безпосередня робота з розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільнят здійснюється в процесі освітньої діяльності, під час позаосвітньої діяльності і на відпочинку за допомогою ігор.

Етапи роботи з розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей у дошкільнят з порушеннями інтелекту передбачає [34]:

Підготовчий етап.

Мета: створення умов для формування комунікативних умінь і навичок у дошкільнят з порушеннями інтелекту.

Напрямки:

- створення доброзичливих відносин
- формування у дошкільників емпатії по відношенню один до одного і вихователя;
- розвиток пізнавальної діяльності;

- розвиток розуміння мови.

Початковий етап.

Мета: накопичення і активізація засобів комунікації

Напрямки:

- розвиток невербальних засобів комунікації,
- розвиток мовних засобів,
- формування діалогічного мовлення.

Тренувальний етап.

Мета: формування умінь і навичок використовувати засоби комунікації в різних ситуаціях спілкування.

Напрямки:

- створення мовних ситуацій, які дозволяють організувати безпосереднє спілкування дітей;
- використання адекватних засобів спілкування.

Ігрова діяльність – як засіб формування комунікативних навичок у дітей з порушеннями інтелекту.

Розвитку комунікативних навичок також сприяє і творча діяльність. У процесі такого роду діяльності забезпечується можливість саморозвитку дитини, який вільно вибирає діяльність, що відповідає його здібностям і інтересам. При цьому педагог для дитини стає партнером, готовим відгукнутися на будь-яке прохання про підтримку і допомогу. Крім того, в ході діяльності створюється мікроклімат, в основі якого лежить повага до особистості дитини, турбота про нього, довірчі відносини між дорослим і дітьми [40].

Уважне дбайливе ставлення педагога до дітей і регулярне використання різноманітних ігор, дає позитивні результати і складає основу правильного виховання і повноцінного розвитку дітей. Підвищує соціальну активність дітей, відбувається систематичне розвиток комунікативних навичок.

Діти стають більш ініціативними, допитливими, більш уважними і доброзичливими один до одного. У дітей розвивається впевненість у своїх силах. Отримані навички діти зможуть застосовувати в повсякденному житті, що буде сприяти їх подальшій успішній соціалізації [51].

Система ігор на розвиток комунікативних навичок.

Серед ігор та вправ, що використовують у ДНЗ перевагу віддають сюжетно-рольовим іграм; пальчиковим ігор, які мають помітний вплив на розвиток невербального спілкування; театральні - ігрової діяльності дошкільників спільно з педагогом, моделювання реальних життєвих ситуацій (сюжетно-рольова гра) [18].

Система ігор на розвиток комунікативних навичок складається з чотирьох блоків [18]:

- ігри та вправи на розвиток вміння співпрацювати;
- ігри та вправи на розвиток вміння активно слухати;
- ігри та вправи на розвиток вміння переробляти інформацію;
- ігри та вправи на розвиток вміння повідомляти необхідну інформацію.

Ігри і вправи на розвиток вміння співпрацювати.

Задачі:

- виховувати довірливе ставлення один до одного;
- вчити звертатися за допомогою до дорослого;
- вчити дитину відмовлятися від непотрібного їй предмета;
- вчити виконувати доручення;
- вчити вказувати на іграшку, картинку, предмет, що зацікавили дитину;
- вчити подавати предмет іншому на прохання дорослого або дитини.

Гра «Танцюй з другом» [27]. Мета: навчання дітей навичкам співпраці, перехід від гри «поруч» до гри «разом».

Всім учасникам роздати по одній іграшці. Дорослий пропонує потанцювати разом з іграшками, так як іграшок танцювати самим нудно.

Далі, кількість іграшок збільшити, і попросити учасників своїх іграшок знайти друга під музичний супровід. Потім попросити взяти в кожную руку по обраної іграшці і потанцювати.

Потім попросити учасників організувати хоровод з іграшок (скласти їх в коло), взяти за руки сусідів і водити хоровод разом.

На наступних етапах, учасники, переважно діти повинні вибрати в якості одного не іграшку, а іншого учасника для танцю в парі.

Гра «Допоможи Маші» [27]. Мета: виховання навичок партнерського спілкування, посилення мотивації до спілкування, зняття тривожності у дітей.

Дорослий каже, що у дівчинки Маші трапилася біда: зламалися всі іграшки, і їй більше нема з чим грати. Дітям показують кілька частин двох-трьох іграшок, наприклад, кільця пірамідки, дві частини однієї машинки ін. Роздати учасникам по одній частині і попросити допомогти Маші починають іграшки.

Гра «Подарунки» [29]. Мета: формування потреби в спілкуванні.

Дорослий запитує хлопців, чи люблять вони отримувати подарунки і, отримавши позитивну відповідь, по черзі кличе до себе учасника, дає одну кульку повітряний і просить подарувати:

- а) називаючи конкретне ім'я учасника;
- б) кому хочеться.

Гра «Зроби як Я» [29]. Мета: формування взаємодії між дорослими і дітьми, позитивного ставлення до однолітка.

Дорослий показує дитині «Я взяла Яну за руку. Подивися. Зроби як я». Домагається, щоб дитина повтолари дію (приблизні дії: обняла, застібнула сандаль, погладила по голові, подала іграшку).

Гра «Катаємо м'ячик» [29]. Мета: формувати комунікативні навички.

Дорослий і діти сидять на килимі. Дорослий бере м'яч і котить його в сторону одного з дітей: «Котиться м'ячик в гості до Міші, лови його швидше!» Після того як дитина впіймає м'яч, пропонує йому котити м'яч іншій дитині: «Міша, коти м'ячик» Якщо дитина не може, потрібно допомогти йому: «Міша, коти м'ячик Вові!» Кожна дитина повинна взяти участь в грі. Потім дорослий пропонує перекидати м'ячик один одному

Гра «Рукавички» [18]. Опис гри. Для гри потрібні вирізані з паперу рукавички. Кількість пар повинна відповідати кількості пар дітей. Розкладіть по різних місцях кімнати рукавички з однаковим (але не розфарбованим) орнаментом. Діти повинні відшукати свою пару, і за допомогою трьох олівців різних кольорів розфарбувати однакові рукавички. Поспостерігайте, як пари організують спільну роботу, як ділять олівці, як домовляються між собою. Переможців вітають.

Гра «Звірі на болоті» [18]. Оснащення: дощечки або аркуші паперу.

Опис гри. Педагог розділяє дітей на пари, в кожній з яких один учасник отримує шапочку з твариною, інший - 2 дощечки.

Педагог говорить: - Уявіть, що всі перетворилися в звірів і опинилися в болоті. Вибратися з нього можна тільки парами і тільки за допомогою дощечок. Той, у кого дощечок більше, допомагає своєму партнеру вибратися мул болота.

За командою педагога пари учасників по черзі виконують завдання. Потім діти міняються ролями, гра поновлюється. Оцінюється готовність дитини прийти на допомогу своєму другові, а також запропоновані ним варіанти порятунку.

Ігри і вправи на розвиток вміння активно слухати [5].

Завдання:

- вчити виконувати руху за зразком;
- вчити вербальним і невербальних способів комунікації;
- вчити визначати емоційний стан і відображати його за допомогою виразних рухів і мови;
- розвивати слухове і зорове сприйняття, стійкість і довільність уваги;
- вчити розуміти сенс повідомлень.

Гра «Ау!». *Опис гри* [18]. Дитина стоїть в колі з зав'язаними очима, він загубився в лісі. Діти водять хоровод, промовляючи слова «Петя (Маша), ти зараз в лісі, ми співаємо тобі АУ! Ну-ка, очі відкривай скоріше, хто тебе покликав, дізнайся швидше. Хтось із дітей кричить йому: «Агов!» - і «загубився» повинен вгадати, хто його кликав.

Гра «Візьми іграшку» [18]. *Опис гри.* Діти стають в коло, в центр складають іграшки. Ведучий вимовляє «Візьми, будь ласка, ... (машинку, ляльки, пірамідку і т.д.)». Хто не знайшов необхідної іграшки - водить.

Гра "Будь ласка" [18]. *Опис гри.* Всі стають в коло. Педагог показує різні рухи, а гравці повинні їх повторювати лише в тому випадку, якщо він додасть слово «будь ласка». Хто помиляється - вибуває з гри.

Кінезіологічні ігри. Ігри з пальчиками, артикуляційні вправи, загальнофізичні вправи під мовний супровід.

Гра "Вгадай хто це". *Опис гри* [18]. Всі стають в коло. За допомогою лічилки вибирається «оповідач» (учитель). Він проходить в центр кола і починає описувати кого-небудь з дітей: зовнішність, одяг, характер, схильність до тих чи інших занять і т.д. Решта учасників повинні вгадати, про кого йде мова. Дитина, яка першою дала правильну відповідь, виводить в коло задуманого учасника, і вони разом з «оповідачем» взявшись за руки, крокують під пісню, виконувану іншими дітьми:

Гра "Що трапилося?" [18] *Оснащення:* магнітна дошка, магніти; картинки: веселий крокодил, сумний левеня, злий (сердитий) мишеня, переляканий слоненя, ображений пінгвін, здивований пугач.

Опис гри. Один з дітей - ведучий, решта - «спостерігачі» і «порадники». Педагог пропонує ведучому вибрати будь-яку картинку, прикріпити її до магнітної дошки і відповісти на питання: - Хто це? - Який у нього настрій? - Чому? Що з ним сталося? - Що ти йому порадиш? Потім ведучий змінюється, вправа поновлюється.

Ігри і вправи на розвиток вміння переробляти інформацію [54].

Завдання.

- вчити чути, розуміти і дотримуватися інструкції, правила гри;
- розвивати контроль за рухами і вміння працювати за інструкцією;
- розвивати вміння розуміти один одного, вникати в суть отриманої інформації;
- розвивати вміння оцінювати інших з позиції доброзичливості, з огляду на особистісні особливості слухача.

Гра "Зрозумій мене". Опис вправи [54]. Учасники сідають, утворюючи коло. Учитель дивлячись на певного учня, пошепки (тільки артикуляцією), за допомогою піктограми або рухом повідомляє завдання (наприклад: підійти до дверей, з'їж цукерку, встань, підмети, витри з дошки, потанцюй ...). Дитина, яка виконала завдання, заохочується фантом. У кого більше фантів, той оголошується переможцем.

Гра «Я кидаю тобі м'яч». *Оснащення:* м'яч. *Опис гри.* Діти стоять у колі і перекидають один одному м'яч, називаючи по імені того учасника, кому хочуть його кинути. При цьому дитина, що кидає м'яч, каже: «Я кидаю тобі цукерку (квітка, яблуко і т.д.). Дитина, яка отримала м'яч,

повинна відповісти, зробивши який-небудь висновок, наприклад: «Спасибі, ти знаєш, я люблю солодке».

Ігри і вправи на розвиток вміння повідомляти необхідну інформацію.

Завдання.

- вчити дітей висловлювати свої думки точно, коротко, без спотворень сенсу;
- вчити дітей встановлювати «зворотний» зв'язок при взаємодії один з одним, а також з іншими людьми;
- стимулювати голосові реакції дитини;
- вчити дитину висловлювати свої потреби і наміри за допомогою звуків, жестів (самообслуговування, прийом їжі, відвідування туалету, гра);
- вчити вітатися і прощатися з дітьми, дорослими;
- формувати цілеспрямовану спільну комунікативну діяльність.

Гра «Закінчи речення» [29]. Опис гри. Дитина повинна закінчити кожную із запропонованих вами фраз: "Я вмію ...", "Я хочу ...", "Я зможу ...", "Я доб'юся ...". Для немовних дітей показати.

Гра «Ввічливі слова» [29]. Опис гри. Гра проводиться з м'ячем у колі. Діти кидають один одному м'яч, називаючи ввічливі слова. Назвати тільки слова вітання (здрастуйте, добрий день, ми раді вас бачити, раді зустрічі з вами); подяки (спасибі, дякую, будь ласка, будьте люб'язні); вибачення (вибачте, шкода, перепрошую); прощання (до побачення, до зустрічі, на добраніч).

Гра «П'ять імен дівчаток» [29]. Оснащення: м'яч. Опис гри: вихователь, підкидаючи м'яч вгору вимовляє фразу «Я знаю п'ять назв фруктів (домашніх тварин, квітів, грибів ...), кидає дитині, яка повинна назвати одну з назв даної лексичної групи, і далі п'ять разів різним

учням. Хто зам'явся, дає фант. Фанти розігруються з кожним навчаються також.

Гра "Магазин". Оснащення: різні предмети, іграшки, продукти.
Опис гри. За допомогою лічилки вибирається ведучий- «продавець», інші діти - «покупці». На «прилавку магазину» розкладаються різні «товари». Один з «покупців» не називаючи предмет, описує його і розповідає, для чого він йому потрібен, що з нього можна приготувати і т.д. «Продавець» повинен здогадатися, який саме «товар» потрібен «покупцеві». Потім ведучий змінюється, гра повторюється.

«Гра-драматизація» [29]. *Опис гри.* Педагог читає дітям вірш або розповідь на задану тему, діти зображують ситуації за допомогою картинок на столі або магнітній дошці.

Рішення навчальних і корекційних завдань за допомогою програми «Ігри для Тигри» вбудовується в систему загальної корекційної роботи відповідно до індивідуальних можливостей і потреб дітей. Робота з даною програмою проводиться при першорядній ролі вчителя-логопеда за принципом потрібного взаємодії: педагог - комп'ютер - дитина [54].

Кожен з чотирьох корекційно-освітніх блоків програми складається з кількох модулів. Кожне заняття з використанням спеціалізованої комп'ютерної програми «Ігри для Тигри» є комплексним, тобто являє собою оптимальну комбінацію традиційних та комп'ютерних засобів корекційного навчання, що відповідає індивідуальним освітнім потребам дитини з порушеннями мовного і мовного розвитку.

Спеціалізована комп'ютерна логопедична програма «Ігри для Тигри» [54]. Дана програма призначена для корекції загального недорозвинення мови в дітей старшого дошкільного віку. Комп'ютерна програма «Ігри для Тигри» поставляється на CD-диску і містить опис і докладні методичні рекомендації, що дозволяють ефективно організувати індивідуальну та подгрупову роботу з дітьми. Програма

побудована на основі методик навчання дітей з порушеннями розвитку Ефименкова Л.Н., Каші Г.А., Левиной Р.Е., Лопатин Л.В., Серебрякової Н.В., Лалаева Р.І., Жукової Н.С., Мастюкова Е.М., Філічева Т.Б., Чиркін Г.В., а також Програми виховання і навчання в дитячому садку під редакцією Васильєвої М.А. (1985).

Робота з використанням комп'ютерної програми «Ігри для Тигри» проводиться з опорою на зорове сприйняття і контроль над результатами діяльності користувача. Візуалізація відбувається на екрані монітора у вигляді доступних для дитини мультиплікаційних образів і символів. У деяких вправах, що викликають труднощі, передбачена можливість додаткової опори на слух (відтворення заданого ритму).

Таким чином, активізуються компенсаторні механізми, що дозволяють сформувати стійкі візуально-кінестетичні і візуально-аудіальні умовно-рефлекторні зв'язки центральної нервової системи. У процесі логопедичної роботи на їх основі формуються правильні мовні навички, а в подальшому і самоконтроль за своєю мовою. Це дозволяє ефективно і в більш короткі терміни коригувати мовні порушення [18].

Комп'ютерна технологія «Ігри для Тигри» пропонує серії вправ, що входять в чотири блоки - Звуковимову, Просодика, Фонематики, Лексика, використання яких дозволяє працювати над формуванням, розвитком і корекцією наступних характеристик [54].

Отже, одним з найбільш ефективних і доступних способів формування комунікативно-мовленневих компетенцій у дітей з порушеннями інтелекту є гра.

Протягом дня кожна дитина отримує позитивні емоційні враження від участі в найрізноманітніших іграх. І чим повніше і різноманітніше її ігрова діяльність, тим успішніше йде її розвиток, реалізуються потенційні можливості і творчі прояви.

Під час ігрової діяльності діти розвиваються і взаємодіють з навколишнім світом, з однолітками і дорослими, розвивається їх мова:

збільшується обсяг словника, розвивається граматичний лад мови, вміння слухати і думати, висловлювати свої потреби і почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування, рухів, жестів, міміки [18].

Гра формує у дітей знання і вміння доброзичливого спілкування, виховує культуру спілкування (хороші манери), вміння співпереживати. У грі вони набувають навичок, вміння і досвід, необхідний для адекватної поведінки в суспільстві, здатність оцінити інших, вміння регулювати свою поведінку відповідно до норм і правил.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури показав, що комунікативні вміння мають великий вплив на життя дошкільнят. Спілкування має величезне значення для розвитку дитини. Під час комунікації дитина засвоює суспільно-історичний досвід, накопичений попередніми поколіннями людства, тому взаємодія з дорослими (вербальна і невербальна) є важливим джерелом засвоєння і надбання дітьми досвіду попередніх поколінь.

Однак для дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями характерна зміна способів комунікації, яка проявляється в тому, що у них порушено мовне спілкування, у багатьох спілкування утруднене.

2. Оволодіння комунікативними компетентностями - необхідна умова для повноцінного розвитку психіки дитини, для формування суспільних якостей особистості, появи і розвитку перших комунікативних взаємин дітей. Відсутність основ комунікативної взаємодії у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями ускладнює повноцінне спілкування з дорослими і однолітками, зумовлює появу невпевненості в собі, недовірливості до людей і негативними формам поведінки

До основного способу розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей дітей дошкільного віку з порушеннями інтелекту можна віднести розвиток мови, оскільки оволодіння комунікативною діяльністю відбувається шляхом засвоєння мови, що функціонує в оточенні.

3. Результати констатуючого експерименту дали змогу визначити, що найкраще сформованим в контексті комунікативно - мовленнєвої компетентності є мовленнєвий етикет.

Виявлено, що для дошкільників з порушеннями інтелекту притаманним є низький рівень комунікативно- мовленнєвих

компетентностей (67% дітей), а це означає, що в процесі спілкування діти даної групи проявляють пасивність і відсутність взаємодії з дорослим або фрагментарно проявляють комплекс поживлення. Для задоволення своїх побутових потреб використовують обмежений діапазон невербальних засобів спілкування (крик, плач, міміку), не вміють висловити бажання, прохання, вкрай рідко використовують жести.

У 33% досліджуваних дошкільників виявлено середній рівень сформованості комунікативних компетентностей. Високого рівня не виявлено.

4. Провідною діяльністю дітей у дошкільний період є гра. Під час ігрової діяльності діти розвиваються і взаємодіють з навколишнім світом, з однолітками і дорослими, розвивається їх мова: збільшується обсяг словника, розвивається граматичний лад мови, вміння слухати і думати, висловлювати свої потреби і почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування, рухів, жестів, міміки.

Використання ігрових технологій для розвитку комунікативних компетентностей дошкільників дають широкий спектр корекційних заходів для набуття ними навичок, вмінь і досвіду, необхідних для адекватної поведінки в суспільстві, здатності спілкуватися, вміння регулювати свою поведінку відповідно до норм і правил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашина Н.Н. Педагогическая поддержка развития коммуникативной культуры детей старшего дошкольного возраста в культурноигровом пространстве дошкольного учреждения дис. канд.пед.наук: 13.00.07 / Абашина Н.Н.- Ростов-на-Дону. - 2009.- 168с.
2. Агаева, И.Б. Проблема формирования коммуникативных навыков в системе образования лиц с умеренной умственной отсталостью. Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева, 2016. -№ 1. -С. 95 -98.
3. Арушанова А.Г. Исследование развития коммуникативной компетенции дошкольника. Наука о детстве и современное образование : материалы Международной юбилейной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения А. В. Запорожца. – М.: Центр "Школьная книга", 2005. – С. 51
4. Баблумова М.Е. Экспериментальное изучение уровня сформированности коммуникативных умений у дошкольников с умеренной умственной отсталостью. Педагогика и психология. Вестник Череповецкого государственного университета.–Череповец, 2013. –№ 4 (51).-С. 162–165.
5. Баблумова М.Е., Исаева Т.Н. Педагогические условия формирования коммуникативных умений у дошкольников с умеренной умственной отсталостью. Медико-социальная экспертиза и реабилитация. -Москва, 2014. -№1.-С. 22-27.
6. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
7. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» /за заг. ред. О.В.Низковської, Тернопіль «Мандрівець», 2017.– 256 с.

8. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 216 с.
9. Богуш А. М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку. – К. : Рад. шк., 1986. – 342 с.
10. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах. – М. : Вища школа, 1993. – 231 с.
11. Богуш А.М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема. Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення : зб. наук. праць. – Київ ; Запоріжжя, 1998. – Вип. 11. – С. 5– 16.
12. Богуш А. М. Розвиток українського мовлення у дошкільників. – К. : Освіта, 1991. – 178 с.
13. Вечер М.В. Коммуникативные средства младших школьников с умеренной умственной отсталостью : к постановке проблемы исследования. Специальное образование. 2015. № 4. С. 27–33.
14. Васьківська Г. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2016.- С.33-38.
15. Вашуленко М. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності. Дитячий садок. – 2004. – № 20. – С. 10–13.
16. Голдован И. Б. Коммуникативная компетентность с позиции педагогики. Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 43–51.
17. Гончаренко А. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей Дошкільне виховання. – 2004. – № 7. – С. 18–19.
18. Гулько Н.І. Гра як засіб формування іншомовної комунікативної компетенції дошкільників Вісник психології і педагогіки: Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної

педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 7. – К., 2012.

19. Дмитрук Л. Особливості українського мовленнєвого етикету Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки.- № 1 (52), лютий 2016, Вінниця.- С.273-277.

20. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г.В.Беленька, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білоskalенко та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. – Київ, 2016. – 304 с.

21. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. - Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2012. - 32 с.

22. Киреева М.Е. Психолого-педагогические условия работы с семьями, имеющими детей с интеллектуальными нарушениями. Педагогика и психология. Вестник Череповецкого государственного университета. –Череповец, 2010. –№3 (26).- С. 20 –23.

23. Коломинский Н.Л. Психология взаимоотношений в малых группах (общие и возрастные особенности). Минск: ТетраСистемс, 2000. 432 с.

24. Кремнева Е .А. Изучение коммуникативных проявлений у детей дошкольного возраста с нарушением интеллекта . Дефектология. 2016. № 4. С. 88–92.

25. Кремнева Е .А. Коммуникативные умения у детей с умственной отсталостью : влияние коррекционного обучения. Дошкольное воспитание. 2017. № 10.- С. 86–91.

26. Киреева М.Е., Баблумова М.Е. Особенности формирования коммуникативных умений у дошкольников с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. Актуальные проблемы обучения и воспитания лиц с ограниченными возможностями здоровья: Материалы Международной научно-практической конференции 21 –23 июня 2011 г. /Под ред. Е. В. Евтушенко /ГОУ ВПО Москва, 2011. – С.153-155.

27. Киреева М.Е. Основные направления коррекционной работы по формированию коммуникативных умений у дошкольников с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. Актуальные проблемы обучения и воспитания лиц с ограниченными возможностями здоровья: Материалы II Международной научно-практической конференции 19 – 21 июня 2012 г. /Под ред. Е. В. Евтушенко /ГОУ ВПО Москва, 2012. – С.178-182.

28. Киреева М.Е. Система коррекционной работы по формированию коммуникативных умений у дошкольников с умеренной умственной отсталостью. Приднепровские социально-гуманитарные чтения Материалы Днепропетровской сессии II Всеукраинской научно-практической конференции 22 февраля 2013 г. /Под ред. О.С. Токовенко /Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. Днепропетровск, 2013. – С.55-57

29. Киреева М.Е., Баблумова М.Е. Организация и содержание коррекционной работы по формированию коммуникативных умений у детей с умеренной умственной отсталостью. Специальная педагогика и специальная психология: Материалы Международного теоретико-методологического семинара 8-9 апреля 2013 г. - С. 135 - 139.

30. Кравцова Е., Пуртова Т. Учите детей общаться. Дошкольное воспитание 1995.- № 11 - С. 73-78.

31. Лалаева Р.И. Формирование операций порождения связных высказываний у умственно отсталых школьников Принципы и методы логопедической работы. – М.: Академия, 2014. – 33 с.

32. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении. - СПб.: Питер, 2009. - 410 с.

33. Мирошниченко М.Н. Альтернативные средства общения с неговорящими детьми. -ГБОУ «Центр диагностики и консультирования». -Краснодар, 2011. - 38 с.

34. Пироженко Т.А. Коммуникативно-речевое развитие ребенка. – К.: Нора-принт, 2017. – 308 с.
35. Петрова В.Г., Белякова И.В. Психология умственно отсталых школьников. – М.: Академия, 2012. – 160 с.
36. Поморцева Н.В. Развитие коммуникативных навыков у детей дошкольного возраста в совместной с педагогом деятельности. Фестиваль педагогических идей "Открытый урок".-М., 2012.
37. Равен Дж. Компетентність в суспільстві. Виявлення, розвиток виробництва і реалізація. М., Когито-центр, 2002. – 274с.
38. Самохвалова А.Г. Коммуникативные трудности ребенка: феноменология, факторы возникновения, динамика: монография. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2014. - 358 с.
39. Соловьев И.М. Психология познавательной деятельности нормальных и аномальных детей. – М. Просвещение. 2016.– 370 с.
40. Синицына О.А. Формирование коммуникативной деятельности у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью. Теория и практика образования в современном мире: материалы VI междунар. науч. конф. -СПб.: Заневская площадь, 2014. -С. 269271.
41. Сырвачева Л.А. Психологические аспекты адаптации детей с ОВЗ в процессе инклюзии. Школьный логопед, 2014. -№ 4. -С. 58-72.
42. Сырвачева Л.А. Влияние эмоциональной направленности общения на формирование взаимодействия со взрослыми дошкольников с общим недоразвитием речи: монография. -Краснояр. гос. пед. ун-т им. -Красноярск, 2016. 120 с.
43. Сотникова С.В., Румянцева М.В. Формирование коммуникативных навыков дошкольников в процессе общения. Проблемы и перспективы развития образования : материалы VI Междунар. науч. конф. — Пермь: Меркурий, 2015. — С. 124-125. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/149/7766/>

44. Стребелева Е.А., Мишина Г.А. Психолого-педагогическая поддержка семьи ребенка с ограниченными возможностями здоровья. М. : ИНФРА-М, 2020. 178 с.
45. Течнер С. Введение в альтернативную и дополнительную коммуникацию: жесты, графические символы для людей с двигательными и интеллектуальными нарушениями, а также с расстройствами аутистического спектра. -М: Теревинф, 2014 -432 с.
46. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.
47. Черезова І.О. Комуникативна компетентність як базова якість особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету С.103 - 107.
48. Шишов С.Е. Понятие компетенции в контексте качества образования. Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30-34
49. Штягинова Е.А. Альтернативная коммуникация: методический сборник. -Городская общественная организация инвалидов «Общество «ДАУН СИНДРОМ». -Новосибирск, 2012. -30 с.
50. Шипицына Л.М., Защиринская О.В. Эмоциональный компонент как фактор успешности невербального общения умственно отсталых детей. Вестн. С.-Петербур. ун-та. Сер. 12. 2009. Вып. 2. Ч. 1. С. 187–197.
51. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации: учебник. – М. : «Социальные отношения»; «Перспектива», 2004. – 246 с.
52. Формирование у детей старшего дошкольного возраста коммуникативной готовности к обучению в школе: методические указания. – Челябинск : Урал ГАФК. 1999. – 36 с.
53. Филичева, Т.Б. Нарушение речи у детей. – М.: Просвещение, 2013. – 219 с.

54. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років /ред. Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В.; наук. керівник. Кононко О.Л..-Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2019.-488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Пономаренко Анастасія Олегівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

• вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;

- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

19.10.2021

Анастасія Пономаренко

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)